

УДК 343.46

В.П. ПОЇЗД, Головне оперативне управління
Міністерства доходів і зборів України

ВИСОКІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ключові слова: високі інформаційні технології, злочини у сфері господарської діяльності, електронний ринок, протидія злочинності

Аналітичний огляд як фундаментальних так і прикладних наукових, а також розробок експертної спільноти свідчить, що розвиток будь-яких суспільних процесів неможливий без інтенсивного впровадження здобутків високих інформаційних технологій. Більш того, останні замінюють сформовані десятиліттями інфраструктурні складові діяльності усіх суспільних агентів. Не є виключенням і господарська діяльність, де динаміка розвитку та необхідність постійного підтримання конкурентоздатності вимагає максимально швидкої ротації не лише засобів виробництва, але й відповідної інфраструктури діяльності.

Вивчати злочинність та засоби протидії їй слід у невідривній єдності із суспільними процесами. Саме тому, з метою всебічного розуміння місця та ролі високих інформаційних технологій у процесі злочинної діяльності, у тому числі й у сфері економіки необхідним є їх аналіз як елементу кримінальної інфраструктури. Як справедливо зазначають Г.А. Аванесов і С.Е. Віцин, потрібно враховувати та вивчати дані не лише про злочинність, а й дані, що характеризують розвиток (зміну) інших соціальних явищ, які так чи інакше впливають на злочинність: соціально-політичні, організаційно-правові, економічні, демографічні тощо [1, с.12]. Інші науковці досліджуючи об'єкт оперативно-розшукової діяльності у якості його самостійного елемента виділяють особу злочинця, середовище у якому обертаються правопорушники, їх звичаї, особливості спілкування, а також інші аспекти, які дозволяють сформулювати закономірності застосу-

вання негласних засобів боротьби із замаскованими, латентними злочинами. Такі підходи видаються нам абсолютно виправданими, оскільки аналізуючи злочинність як специфічний об'єкт пізнання необхідно безперервно включати її у нові зв'язки, ретельно аналізуючи при цьому нові якості об'єкта та закономірності його трансформації. Безперечно, що суть нового розуміння злочинності полягає не тільки у вивченні активного соціального процесу який передбачає самовідтворення забороненої кримінальним законом активності та її наслідків, а й різноманітних відомостей, включаючи ті, які на перший погляд не мають відношення до злочинної діяльності і тому не заборонені КК України.

Вчені цілком слушно відзначають, що важливим є пізнання поки що недостатньо вивченого соціально-психологічного, нематеріального механізму формування і існування протиправних злочинних співтовариств, включення його до числа некримінальних елементів організованої злочинності [2, с.165]. Фактично, мова йде про окремі забезпечувальні соціальні інститути, інноваційні процеси та середовища, а також інші елементи, які з одного боку розроблені для оптимізації різноманітних сфер суспільного життя, а з іншого з урахуванням своїх функціональних характеристик можуть ефективно використовуватись у злочинній діяльності, тобто про відповідну інфраструктуру. Термін «інфраструктура» з'явився в економічній літературі і означає комплекс галузей господарства, які обслуговують виробництво. Він включає в себе будівництво шляхів, каналів, водосховищ, портів, аеродромів, складів, енергетичне господарство, транспорт, зв'язок, водопостачання і каналізацію; освіту, науку, охорону здоров'я та ін. [3, с.499].

У теорії оперативно-розшукової діяльності термін «інфраструктура злочинності» було запропоновано професором О.Ф. Довженковим, який розумів під нею своєрідне середовище і підґрунтя, котре зовнішньо не проявляє кримінальних ознак, оскільки по суті має латентний характер, однак сприяє консолідації злочинних елементів, створенню ними організованих угруповань і обслуговує матеріальні, фінансові, захисні, субкультурні, кадрові

та інші потреби злочинної системи. Крім того, вчений запропонував виділяти у структурі інфраструктури злочинності дві самостійні складові. До першої сфери включаються елементи, які безпосередньо обслуговують процеси злочинної діяльності: зручні шляхи підходу до місця вчинення злочину і відходу з нього; безпечні з точки збору злочинців та прибуткові канали збуту викраденого; легальні підприємства, через які здійснюється «відмивання» незаконно отриманих коштів (казино, пункти обміну валюти, фірми, які полегшують операції з нерухомістю та ін.); комп'ютерні і телекомунікаційні мережі, що полегшують досягнення злочинного результату; бази, сховища злочинців, так звані «малини»; установи, які здійснюють фізичну реабілітацію злочинців (сауни, дачі, медичні установи та ін.).

До другої сфери включаються структури, що опосередковано зв'язані з кримінальними процесами: підготовка та відтворення кадрів для злочинної сфери; «ідеологічні» центри підтримки і розвитку злочинських законів і традицій; «школи», «семінари» по обміну злочинним досвідом; «общаки», які використовують для «підігріву» заарештованих злочинців та членів їх сімей; «мозкові центри» організованої злочинності; в цілому злочинна субкультура; окремі засоби масової інформації і політичні інститути («лобі») на службі злочинних суспільств та ін.

Однак, на наш погляд, найбільш прийнятним є визначення поняття та складових інфраструктури злочинності у сфері господарської діяльності, що запропоноване В.А. Некрасовим. На його думку, *інфраструктура злочинності у сфері господарської діяльності* – це система легальних підприємств, установ, організацій та штучно створених утворень, поєднаних у єдиний ланцюг, які забезпечують протизаконних рух товарів, капіталів, цінних паперів, послуг, у тому числі незаконного походження, а також людських ресурсів для поновлення учасників кримінального середовища, з метою уможливлення довготривалого функціонування технологій, схем та способів вчинення господарських злочинів.

У загальній інфраструктурі злочинності у сфері господарської діяльності він виділяє:

1. Мережі загального користування, які створюють умови для функціонування економіки як єдиної економічної структури та використовуються ОЗГ у ланцюгу кримінальних схем для реалізації злочинних задумів.

2. Мережі штучно створені для використання у ланцюгу злочинних схем.

3. Субкультурний сегмент [4].

На жаль, чинне оперативно-розшукове законодавство не містить прямої вказівки щодо переліку об'єктів оперативної уваги. Водночас, провідні фахівці у галузі ОРД, дослідивши методологічні основи щодо визначення об'єкта ОРД віднесли до нього й інфраструктуру злочинності [5, с.150].

Сьогодні на шпальтах наукових видань поряд із терміном «інфраструктура злочинності» використовується термінологічна конструкція «інфраструктура запобігання злочинності», під якою розуміється система державних органів, громадських організацій, підрозділів економічної, технічної та фізичної безпеки банківських або інших підприємницьких структур; система функцій зазначених органів, організацій і підрозділів; система законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які визначають організаційну, функціональну, технічну, економіко-технологічну, матеріально-правову, процесуально-правову та деякі інші складові процесу запобігання злочинності [6, с.104].

В подальшому, використавши у якості методологічної основи підхід до інфраструктури злочинності, розроблений професором О.Ф. Долженковим, інші вчені робили спроби охарактеризувати інфраструктурні складові окремих форм злочинної діяльності. Так, І.О. Воронов, відзначає, що вивчення архітектури та моніторинг глобальної мережі Інтернет необхідно здійснювати для максимально повного відтворення інфраструктури порноресурсів. Ситуація у мережі свідчить про технологічну диктатуру злочинного світу: виявлені ресурси швидко змінюють Інтернет-адресу, а знищенні майже миттєво відновлюються. Злочинні суспільства використовують новітню технологію, впроваджуючи ні більш ні менш як програму інтенсивних досліджень та розробок, що свідчить про «новаторський» підхід до своєї діяльності. Яскравим прикла-

дом є послуга онлайнного замовлення та перегляд порнографічних сцен за участю дітей та неповнолітніх у реальному масштабі часу [7].

Як видно з вищевикладеного, обґрунтовуючи свій підхід до елементів інфраструктури злочинності О.Ф. Долженков відніс комп'ютерні мережі та системи до першої групи, тобто до елементів, які безпосередньо обслуговують процеси злочинної діяльності. Такий підхід видається нам суперечливим.

Аналізуючи високі інформаційні технології як складову інфраструктури у сфері господарської діяльності, перш за все, необхідно звернути увагу на інноваційні середовища, котрі створювались із соціально корисною метою, але активно використовуються у злочинній діяльності. Одним із ключових досягнень в процесі розвитку високих інформаційних технологій, без сумнівів, є побудова та функціонування глобальних інформаційних мереж, зокрема Інтернет, яка стала невід'ємною складовою національної інформаційної інфраструктури, яка у свою чергу є частиною глобальної інформаційної інфраструктури, яка реалізовується світовою спільнотою на підставі концепції відкритих систем. Загалом можна визначити, що національна інформаційна інфраструктура – це сукупність державних і недержавних інформаційних ресурсів країни, організаційно-технічних структур, інформаційних систем і телекомунікаційних мереж, а також засобів їх забезпечення. В ході свого розвитку, наголошує В.П. Сабадаш, Інтернет поступово охоплює дедалі нові й нові сфери нашого життя, перетворюючись у стандартний канал соціальних комунікацій. У сферу Інтернет постійно і органічно вливаються такі галузі економіки, як зв'язок, засоби масової інформації, консультативні послуги. З'являються нові соціальні групи, формується нова ідеологія, новий спосіб життя. Водночас дані, накопичені Інтерполлом, підтверджують той факт, що за останні роки World Wide Web став сферою самого активного зростання злочинності із всіх існуючих областей людського життя [8, с.45].

Процеси глобалізації за допомогою високих інформаційних технологій формують у сукупності інформаційно-економічні простори. Так, на думку В.Л. Плєскач інформаційно-

аналітичний простір – це сукупність інформаційних ресурсів економічної системи і телекомунікаційних мереж, які існують на основі єдиних принципів та загальних правил [9]. Сьогодні можна виділити ключову передумову, яка призводить до перетворення глобальних інформаційних мереж у повноцінний елемент інфраструктури злочинності у сфері господарської діяльності, зокрема мережа Інтернет створює умови для зниження вартості транзакцій, вартості комунікацій, переговорних процесів, платежів, навіть доставки у випадку інформаційного товару.

Крім того, перетворення глобальних мереж у складову інфраструктури злочинності зумовлюється виникненням нового економічного явища – електронного ринку під яким можна розуміти систему економічних відносин у віртуальному просторі, які складаються між суб'єктами економічної діяльності щодо торгівлі послугами/товарами через інноваційні середовища створенні на базі високих інформаційних технологій. У свою чергу формування електронних ринків вимагало нових підходів щодо здійснення фінансових операцій. Саме тому, ми підтримуємо позицію науковців, які відзначають, що конвергенція комп'ютерних мереж зумовила і конвергенцію фінансових операцій, наприклад до переліку електронних банківських операцій належать: операції з картковими рахунками; операції з переказу грошей без відкриття банківського рахунку; операції з управління електронним банківським рахунком (системи «клієнт-банк» з доступом через Інтернет); через комп'ютерні мережі здійснюється також низка операцій з оплатою: електронна комерція – створення віртуальних магазинів, реклама, продаж і проведення розрахунків засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій (у тому числі платіжними картками); Інтернет-банкінг – здійснення через систему Інтернет міжбанківських операцій та обслуговування клієнтів; IP-телефонія – здійснення двохстороннього голосового контакту через мережу Інтернет [10, с.5].

Електронні ринки стали привабливими об'єктами для перетворення їх у складову інфраструктури господарської злочинності оскі-

льки вони характеризуються диверсифікацією цін, ціновою еластичністю, зменшенням витрат на сегментацію ринків тощо. Іншою вагомою причиною освоєння електронних ринків кримінальними структурами є постійний пошук шляхів підвищення «рентабельності» злочинної діяльності, що забезпечується: скороченням витрат на збут, «рекламу» і утримання роздрібною мережі; зменшення витрат на зберігання товарів; оптимізація системи забезпечення ресурсами. Крім того, електронний ринок підтримує координацію кримінальних зв'язків між злочинними угрупованнями за рахунок оптимізації надійності та динамічності зв'язків; сприяє формуванню власного інформаційно-економічного простору.

Наступним вагомим елементом оптимізації злочинної діяльності є функціонування на електронних ринках спеціальних платіжних систем. Аналітичний огляд практики функціонування електронного бізнесу та наукових джерел дозволяє запропонувати класифікацію електронних платіжних систем, які використовуються кримінальними угрупованнями. Перш за все, розрізняють платежі оф-лайн (взаємодія контрагентів відбувається з певним часовим запізненням) та он-лайн (у режимі реального часу). У системах електронної комерції з урахуванням моменту оплати при здійсненні комерційних угод вирізняють системи з передплатою; в момент здійснення угоди; з оплатою в момент отримання товару.

Електронні платіжні системи можна умовно поділити на системи, що функціонують на основі пластикових карток (кредитних, дебетових), смарт-карток та систем, в яких функціонують електронні гроші, які є еквівалентом готівки. Електронні гроші – це фінансові товари з вартістю, що передплачена або зберігається, і дає змогу здійснювати транзакції з використанням ІКТ. Одним із різновидів електронних грошей є Web-гроші.

Найбільш популярними платіжними системами, які використовуються в мережі Інтернет є:

– WebMoney Transfer (це електронна система, за допомогою якої можна проводити

миттєві розрахунки в мережі Інтернет);

– E-Gold (це міжнародна платіжна система, кошти якої переведені в дорогоцінні метали);

– PayPal (надає своїм користувачам можливість приймати і відправляти платежі за допомогою електронної пошти або мобільного телефону з доступом до мережі Інтернет);

– Яндекс (російська платіжна система);

– Інтернет-гроші (національна небанківська платіжна система);

– Portmone (національна система платежів для оплати рахунків за допомогою банківських платіжних карт MasterCard і Visa).

Для використання таких систем необхідно зареєструватися, а користування відбувається за допомогою спеціального програмного забезпечення, що надсилається, або завантажується з відповідних сайтів. За будь-які операції в системі, тобто переказ коштів нараховуються проценти у розмірі від 0,5 до 3 % від суми переказу. Користування системою може здійснюватися за допомогою цифрових пристроїв, які мають доступ до мережі Інтернет: мобільні телефони, комп'ютери. Для реєстрації в системі необхідно мати діючий номер мобільного телефону й доступ до Інтернету.

Частково підсумовуючи, можна відзначити, що розвиток високих інформаційних технологій перетворив їх у самостійний елемент інфраструктури злочинної діяльності у сфері господарювання. Аналіз практики роботи оперативних підрозділів свідчить, що переважній більшості випадків у якості інфраструктурного елементу використовуються мережеві системи, які створенні із соціально-корисною метою. Крім того, опитування працівників оперативних підрозділів дозволяє зробити висновок, що декриміналізація мережі Інтернет, у тому числі мінімізація можливостей її використання як складової інфраструктури злочинності вимагає: формування правової основи здійснення фінансових, податкових та господарських операцій через мережу Інтернет; розроблення інституційної основи контролю за національним сегментом мережі Інтернет; розроблення принципів, тактичних прийомів та належне кадрове забезпечення оперативного обслуговування національного сегменту мережі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов Г. А. Прогнозирование и организация борьбы с преступностью / Г. А. Аванесов, С. Е. Вицин. – М. : Знание, 1972. – 244 с.
2. Основы борьбы с организованной преступностью / под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова : монография. – М. : Инфра-М, 1996. – 400 с.
3. Советский энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова. – М. : Советская Энциклопедия, 1985. – 1600 с.
4. Некрасов В. А. Поняття і складники інфраструктури організованої злочинності у сфері господарської діяльності / Вячеслав Анатолійович Некрасов // Проблеми законності. – 2013. – Вип. 123. – С. 68–74.
5. Бараненко Б. І. Сучасні методологічні проблеми теорії та практики ОРД / Б. І. Бараненко, Е. О. Дідоренко, М. Й. Курочка // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2002. – № 4. – С. 142–152.
6. Попович В. М. Роль кримінології у підвищенні запобіжного потенціалу наук, що утворюють організаційно-правову основу інфраструктури запобігання злочинності / В. М. Попович // Митна безпека. – 2011. – № 1–2. – С. 103–110.
7. Воронов І. О. Інфраструктура сучасного порнобізнесу в мережі Інтернет / І. О. Воронов // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2009. – № 2. – С. 234–239.
8. Сабадаш В. П. Современное состояние проблемы распространения мошенничества в Интернете / В. П. Сабадаш // Компьютерная преступность и кибертерроризм : сб. науч. ст. Запорожье, – 2005. – Вып. 3. – С. 43–48.
9. Плєскач В. Л. Формування ринку інформаційних послуг в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економ. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування та регулювання економікою» / В. Л. Плєскач. – К., 2006. – 39 с.
10. Комар О. М. Протидія оперативними підрозділами МВС України шахрайствам, вчинюваним шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. М. Комар. – К., 2013. – 20 с.

Поїзд В. П. Високі інформаційні технології як складова сучасної економічної злочинності / В. П. Поїзд // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 306–310 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_53.pdf

Висвітлено питання щодо розуміння місця та ролі високих інформаційних технологій як елементу кримінальної інфраструктури. Висловлено думку правового, економічного та соціального характеру щодо виникнення нового економічного явища – електронного ринку як складової інфраструктури злочинності.

Поїзд В.П. Высокие информационные технологии как составляющая современной экономической преступности

Освещены вопросы относительно понимания места и роли высоких информационных технологий как элемента криминальной инфраструктуры. Высказаны мысли правового, экономического и социального характера относительно возникновения нового экономического явления – электронного рынка как составляющей инфраструктуры преступности.

Poizd V.P. Information Technologies as a Part of Modern Economic Crime

The questions on understanding the place and role of high information technology as part of the criminal infrastructure are made. It was expressed that the legal, economic and social issues concerning the emergence of new economic phenomenon – the electronic market as a part of the infrastructure of crime.